

15. Кан-Калик В. А. Основы профессионально-педагогического общения / В. А. Кан-Калик. — Грозный : Чеч.-Инг. кн. изд-во, 1979. — 135 с.
16. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик. — М. : Просвещение, 1987. — 190 с.
17. Леонтьев А. А. Речь и общение / А. А. Леонтьев // Иностр. языки в школе. — 1974. — № 6. — С. 80–85.
18. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М. : Политиздат, 1977. — 302 с.
19. Лернер И. Я. Методы обучения и требования жизни / И. Я. Лернер. — М. : АПН СССР, НИИ ОП, 1981. — 5 с.
20. Львов М. Р. Воспитание речевой активности учащихся : тез. докл. межвуз. координац. совещания по науч.-исслед. целевой программе «Формирование социально активной личности в условиях развитого социализма» / М. Р. Львов. — М. : Москов. гос. пед. ин-т им. В. Ленина, 1983. — С. 85–87.
21. Маркова А. К. Мотивация учения и ее воспитание у школьников / А. К. Маркова, А. Б. Орлов, Л. М. Фридман. — М. : Педагогика, 1983. — 63 с.
22. Платонов К. К. О системе психологии / К. К. Платонов. — М. : Мысль, 1972. — 216 с.
23. Плетнева И. Ф. Формирование профессиональной мотивации учения студентов педагогических институтов : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Моск. гос. пед. ин-т. — М., 1978. — 15 с.
24. Сластенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Сластенин. — М. : Просвещение, 1984. — 156 с.
25. Сонин В. А. Динамика мотивов учебной деятельности студентов : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ленингр. гос. пед. ин-т. — Л., 1974. — 23 с.
26. Спириин Л. Ф. Формирование общепедагогических умений учителя (на материале подготовки студентов педвуза к воспитательной работе) : дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Моск. пед. ин-т. — М., 1980. — 435 с.
27. Спириин Л. Ф. Формирование общепедагогических умений учителя (на материале подготовки студентов педвуза к воспитательной работе) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Моск. гос. пед. ин-т. — М., 1981. — 30 с.
28. Спириин Л. Ф. Эвристические обучающие программы для занятий по педагогике / Л. Ф. Спириин. — Кострома : Костром. гос. пед. ин-т, 1979. — С. 29–32.

В статье раскрыты структура и уровни готовности будущих специалистов социальной сферы к профессиональному общению.

Ключевые слова: готовность, уровни готовности, профессиональное общение.

The article deals with the structure and level of future professionals in the social sphere of professional communication.

Key words: willingness, readiness level, professional communication.

УДК 378.091.12

М. В. Сорока,

директор Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті обґрунтовано потребу в пошуку сучасних форм організації самостійної роботи студентів як відповіді на цивілізаційні виклики сьогодення. Проаналізовано специфіку самостійної роботи студента відповідно до ролі вищої освіти у становленні майбутнього фахівця. Запропоновано різновиди самостійної роботи студентів, які, на думку автора, є актуальними в сучасних умовах.

Ключові слова: освіта, вища освіта, самостійна робота студента, інноваційні форми організації самостійної роботи студента.

Освіта, як важливий соціокультурний феномен, зазнає серйозних змін у зв'язку із глобальними змінами, які спонукають до поширенням нового типу навчання — інноваційного. Інноваційний тип навчання, передусім, характеризується орієнтацією навчання людини не на засвоєння минулого, чи навіть теперішнього досвіду, а на майбутнє. Це своєрідне «навчання передбачення» [2, 107]. Таке навчання має підготувати людину до використання методів прогнозування, моделювання, проектування в житті та

професійній діяльності. Воно передбачає залучення суб'єкта учіння до процесу прийняття важливих рішень на різних рівнях — локальному, регіональному, глобальному із врахуванням тенденцій розвитку світу, цивілізації, культури. Спонукає до створення умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі.

Організуючи навчання у вищому навчальному закладі, варто пам'ятати про те, що вища освіта є однією з ланок цілісної системи освіти, цілі якої задаються поліструктурним соціально-економічним і соціокультурним середовищем, що є безпосереднім замовником та споживачем освітньої продукції. Серед основних структурних елементів цього середовища — держава, суспільство, особистість. Саме тому освіта покликана одночасно вирішувати проблеми, пов'язані з глобальними функціями освіти як соціального інституту, стурбованого станом і перспективами розвитку суспільства, соціуму, людської цивілізації, та індивідуальними, що стосуються формування особистості конкретної людини в єдності її інтелектуальних, світоглядних та емоційно-вольових якостей. Ці функції тісно пов'язані між собою, і реалізація одних веде за собою реалізацію інших.

Основою прогресивного розвитку кожної країни і всього людства в цілому сьогодні стає сама Людина, її моральна позиція, багатопланова природовідповідна діяльність, її культура, освіченість, професійна компетентність. Освіта сьогодні — це найбільше і найнеобхідніше надбання особистості, засіб її самореалізації в житті та побудови кар'єри.

Відтак, роль освітніх соціальних інститутів наповнюється змістом, який підпорядковується новим освітнім цілям, зумовлений зміненими мотивами і потребує інноваційних форм та методів навчання. Адже навіть готова до новацій та самостійності особистість може не актуалізуватись за умов навчання в умовах авторитарної системи освіти. Сутність сучасного інноваційного навчання може бути реалізована за умови, якщо особистість від отриманих знань рухатиметься до ще більших знань.

Перехід від освітньої парадигми індустріального суспільства до освітньої парадигми постіндустріального суспільства означає, насамперед, відмову від розуміння освіти як процесу отримання готового знання й уявлення про педагога як носія готового знання. На сьогодні є потреба не в людях-виконавцях, людях, здатних працювати за зразком, виконуючи монотонну роботу під чітким керівництвом, а в особистостях, які можуть ухвалювати критичні рішення, достатньо швидко встановлювати нові стосунки в реальності, що швидко змінюється.

Оскільки якісно змінюється характер та зміст праці людей, то, відповідно, вся система освіти повинна готувати людину до нового змісту її трудової діяльності. Для кожної окремої особистості освіта виступатиме в двох іпостасях: як засіб самореалізації, самовираження і самоствердження особистості; як засіб стійкості, соціального самозахисту й адаптації людини в умовах відкритої (ринкової) економіки, її власності, капіталу, яким вона розпоряджатиметься як суб'єкт на ринку праці.

Самостійність, рішучість, відповідальність, автономність, терпимість, потреба в самовираженні — це характерні якості зрілої особистості нової епохи. Самостійність у рішеннях, відповідальність за прийняті рішення та результати своєї праці, вміння планувати та координувати свою діяльність, самоорганізовуватись, аналізувати наявні потоки інформації, продукувати нове знання — це головні вимоги до фахівця початку XXI ст.

Сьогодні освічена людина — це насамперед людина, яка підготовлена до подальшого збагачення і розвитку свого освітнього потенціалу. Тепер здобуті знання застарівають так швидко, що перенавчатися потрібно увесь час. Виходячи з цих міркувань, можна зробити висновок про те, що освітні інститути, в тому числі й ВНЗ, повинні озброювати особистість не інформацією, а способами її здобування та роботи з нею. Особистість, здобуваючи формальну вищу освіту, насамперед має навчитися учитися, відчуватися і переувчатися. Вона має дати відповідь на запитання «Як навчити саму себе?». За твердженням більшості науковців, безграмотною людиною завтрашнього дня буде не той, хто не вміє читати, а той, хто «не навчився вчитися».

Реалізувати зазначені завдання вищої освіти, сприяти становленню особистості майбутнього фахівця, який має бути готовим до самостійного мислення, пошуку та діалогу в процесі вирішення фундаментальних і прикладних, життєво важливих проблем у науці, культурі, суспільстві, допомагає чітко продумана змістова та процесуальна складова навчального процесу ВНЗ. Вагоме місце у підготовці майбутніх фахівців різних галузей суспільного виробництва, в тому числі й освіти, займає самостійна робота студентів, адже саме прагнення до самостійного набуття знань заохочується у всіх прогресивних системах освіти. І хоча самостійна робота студента була присутня в навчальних планах вишів і за традиційної системи навчання, сьогодні вона набуває якісно нового значення та наповнюється новим змістом, зокрема в контексті залучення України як учасниці Болонського процесу до Європейської зони вищої освіти [1]. Запровадження кредитно-модульної системи навчання, яка є одним із чинників оптимізації навчального процесу, інструментом реалізації завдань мобільності студента і викладача, передбачає суттєве скорочення обсягу лекційних занять на користь самостійної та індивідуальної роботи. В цілому, організація самостійної роботи студентів в Україні регламентується Положенням про організацію навчального процесу у ВНЗ. Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, повинен складати не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, передбаченого для вивчення кон-

кретної дисципліни [3, 805]. Однак зростання частки самостійної роботи студентів у навчальному процесі детермінує цілий ряд труднощів. Зокрема, сучасна освітня практика свідчить про те, що студенти не готові самостійно ефективно виконувати навчальні завдання. Серед основних причин труднощів, з якими стикаються студенти в цій царині, є часові обмеження, великий обсяг навчального навантаження, велика кількість завдань для самостійної роботи, особиста неорганізованість, невміння раціонально розподілити час для виконання індивідуальних самостійних занять, утруднення щодо пошуку потрібної інформації в інформаційних джерелах (бібліотека, мережа Інтернет) тощо.

У педагогічній теорії та практиці є нагальною проблема піднесення самостійної роботи студентів на якісно новий рівень. Ведуться ґрунтовні дослідження з цього питання. Так, проблема організації самостійної пізнавальної діяльності учнів розглядається у працях Б. П. Єсіпова, П. І. Підкасистого, О. Я. Савченко, С. У. Гончаренка, В. Ф. Паламарчука, В. О. Онищука. Самостійна робота, як форма організації навчальної діяльності у вищому навчальному закладі, в центрі уваги науковців, які вивчають проблеми вищої школи, зокрема: А. М. Алексюка, З. І. Слєпкань, А. І. Кузьмінського, Л. В. Клименко та ін.

Аналізуючи зміст поняття «самостійна робота», білоруський учений Є. С. Рапацевич наголошує, що вона є методом навчання і самоосвіти, передумовою дидактичного зв'язку між різноманітними методами. У процесі самостійної роботи суб'єкт учіння виступає як активна творча особистість, як створювач власної культури, ерудиції, готовності до майбутньої діяльності. Активність особистості проявляється у постановці цілей самостійної роботи, її плануванні, визначенні способів її виконання, самообілізації, самоконтролі, самооцінці результатів [5, 513]. За А. І. Кузьмінським, самостійна робота студента — це навчальна діяльність студента, яка планується, виконується за завданнями під методичним керівництвом і контролем викладача, але без його безпосередньої участі. Викладач виконує роль координатора, організатора пізнавальної діяльності студента [4, 309].

До передбаченої програмовими вимогами самостійної роботи студента відноситься самостійна робота під час аудиторних занять — лекцій, семінарів, практичних занять, а також позааудиторна самостійна робота. Інновації щодо самостійної роботи студента сьогодні прослідковуються в обох названих видах, проте є можливість активізації її саме в позааудиторній роботі, для якої у кредитно-модульній системі організації навчання додатково передбачається навчальний час. Зважаючи на це, окремі вищі навчальні заклади, складаючи розклад навчальних занять для студентів на тиждень, обов'язково планують «день самостійної роботи», або т. зв. «бібліотечний день».

Ефективність і результативність самостійної роботи студентів залежить від її чіткого планування. Насамперед, необхідно враховувати: загальний бюджет часу студентів, визначений на самостійну роботу за дисциплінами навчального плану; трудомісткість конкретних видів самостійної роботи; можливі види самостійної роботи; форми звітності й строки контролю.

Результати планування самостійної роботи студентів відображають в робочій навчальній програмі у розділі «Самостійна робота». Там же вміщують чіткі методичні рекомендації щодо вибору тематики, виконання різних видів самостійної роботи, рекомендованої форми звіту та критерії оцінювання.

Самостійна робота у вищому навчальному закладі може бути представлена такими видами: опрацювання тем, які не увійшли в лекційний матеріал, проте є складовими навчальної програми; попередня підготовка до проблемних лекцій; опрацювання змісту лекційних матеріалів за конспектом, змісту підручників і посібників відповідно до питань, запропонованих викладачем; підготовка до практичних і семінарських занять; підготовка до занять з використанням нових інформаційних (інформаційно-комунікативних) технологій; підготовка до ділової (рольової) гри, дебатів, дискусій; аналіз конкретних ситуацій; підготовка до проміжного і рубіжного контролю; огляд літературних джерел відповідно до теми; впорядкування бібліографічного покажчика з теми; анотування наукових статей; виконання рефератів; підготовка наукових доповідей і творчих робіт; виконання проектів (індивідуальних науково-дослідних завдань); підготовка презентації із певної теми; підготовка публікації (в тому числі в електронних ЗМІ); впорядкування творчих папок із заданої теми; написання есе, творів-роздумів відповідно до змісту проблемного питання; рецензування/опонування робіт інших студентів; впорядкування глосарію; складання кросвордів тощо.

Крім того, студенти можуть залучатись до науково-дослідної діяльності ВНЗ, а саме до виконання робіт, що узгоджуються з науковою проблематикою кафедри, факультету, вищого навчального закладу в цілому; брати участь у конкурсах студентських наукових робіт на різних рівнях. Виконання таких видів робіт потребує самостійного наукового пошуку студента, аналізу відповідних наукових теоретичних джерел, прийняття самостійних рішень під час проведення експериментів та аналізу їх результатів, написання та захисту наукової праці (статті, проекту). Окремим аспектом залучення студентів до самостійної навчальної, наукової роботи є їхня участь у студентських предметних олімпіадах, які потребують ґрунтовної теоретичної та практичної підготовки, самостійної роботи.

Форми самостійної роботи мають сприяти формуванню таких компетенцій особистості, як: уміння орієнтуватись у потоці інформації, виділяти головне; чітко формулювати проблему, пропонувати рішення, критично оцінювати рішення та його наслідки; вміння показати, проаналізувати альтернативні можливості, варіанти дій, сформулювати свою позицію, оцінку та аргументувати її.

Важливо проводити цілеспрямовану діяльність щодо організації самостійної роботи студента, оскільки не всі студенти володіють необхідним досвідом та вміннями здійснювати самостійну пізнавальну діяльність. На лекційних заняттях студентів необхідно ознайомлювати з навчальними проблемами в межах курсу, коментувати завдання для індивідуального творчого пошуку, рекомендувати орієнтовний перелік літературних джерел. До відома студентів чітко доводяться терміни виконання різних завдань, види контролю, які допоможуть провести моніторинг самостійної роботи студентів, призначаються консультації. Важливо, щоб час, відведений на консультування та індивідуальні заняття зі студентами, використовувався не тільки для оцінювання результатів самостійної роботи студента, а насамперед для роз'яснення питань, подолання утруднень, пов'язаних з її виконанням. У планах семінарських занять необхідно зазначати форму проведення, перелік запитань, творчу проблему та рекомендований список літератури, який спрямовуватиме студентів у творчому навчальному пошуку. Упорядковуючи перелік запитань та завдань для семінарських занять, слід прагнути до зменшення репродуктивної діяльності студента, намагатись сприяти творчому і критичному осмисленню змісту лекційного матеріалу, спонукати до опрацювання відповідних наукових джерел, текстів підручників. Форми проведення семінарських занять, які сприяють формуванню навичок самостійності студента, — навчальні дискусії, обговорення реферативно-аналітичних доповідей з елементами дискусії, «круглі столи», ділові ігри, розв'язання конкретних ситуацій, робота в малих творчих групах, робота над проектом. У результаті такої організації роботи студент стає активним суб'єктом процесу навчання.

Одним із найперспективніших методів, які сприяють активізації пізнавальної самостійної діяльності студента, є метод проектів. Під методом проектів розуміють систему навчання, за якої студенти набувають знань і вмінь у процесі самостійного планування й виконання поступово ускладнених практичних завдань — проектів. Концептуальною ідеєю проектного методу є спрямування навчально-пізнавальної діяльності студента на результат, який отримується у процесі вирішення тієї чи іншої практично або теоретично значущої проблеми із залученням різного виду ресурсів. В основі методу — креативність, творчість, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі та самостійно конструювати свої знання. Метод проектів — сучасний ефективний засіб отримання знань. Він реалізує цілий комплекс завдань стосовно особистості: навчає здобувати знання самостійно, використовувати їх для вирішення нових пізнавальних і практичних проблем; формує і розвиває комунікативні навички й вміння; спонукає до встановлення широких людських контактів, ознайомлення з різними культурами, різними точками зору на одну проблему; формує й розвиває значимі для сучасної людини вміння використовувати дослідницькі методи: збирати необхідну інформацію, факти, вміння їх аналізувати з різних точок зору, висувати гіпотези, робити висновки.

Робота над проектом потребує дотримання певних загальних вимог: вона завжди має бути спрямована на вирішення конкретної, соціально значимої дослідницької або інформаційної проблеми; вирішення проблеми розпочинається з планування дій щодо її розв'язання (проектування самого проекту, його структурування); визначення кінцевої мети проекту; визначення базових знань із різних галузей, необхідних для роботи над проектом; самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність студентів; обов'язково застосовуються дослідницькі методи отримання знань, пошуку інформації (визначення проблеми; дослідницьких задач, які впливають з проблеми; висунення гіпотез щодо їх розв'язання; вибір методів дослідження; оформлення кінцевих результатів; аналіз отриманих даних; підведення підсумків; коригування; висновки); результатом роботи має бути певний матеріальний продукт, який неодмінно презентується.

Увесь проект можна подати, як шість «П»: Проблема — Планування — Пошук — Продукт — Презентація — Портфоліо.

Плануючи індивідуальну навчально-дослідницьку роботу студентів, зокрема їхню проектну діяльність, необхідно прагнути закріпити та поглибити знання з актуальних питань курсу, долучити студентів до рівня проблемно-педагогічного мислення, стимулювати їх до наукового пошуку, розвивати вміння самостійно та критично опрацьовувати наукові джерела, аналізувати передовий науковий досвід, самостійно організовувати дослідницьку діяльність, бачити її зміст і мету, накреслювати шляхи вирішення проблеми та формулювати результати дослідження.

Тематика студентських проектів (індивідуальної навчально-дослідницької роботи) має бути пов'язана зі змістом курсу, спрямована на його поглиблення, більш глибоке осмислення наукових і практичних проблем; сприяти активності студентів у самостійному навчально-науковому пошуку, самовизначенню, самовираженню, врахувати їх особистісні інтереси при виборі як тем, так і форм самостійної роботи.

Позааудиторна самостійна робота студента менш регламентована, ніж аудиторна, тому її організація, керівництво нею і контроль пов'язані з певними труднощами. Однією з умов ефективності самостійної роботи студента є його готовність до цього виду навчальної діяльності. Проте наш досвід свідчить про те, що не всі студенти мають однаковий рівень готовності до цієї роботи. Багато з них не володіють вміннями організовувати і проводити самостійну роботу. Нерідко студенти не усвідомлюють реальне значення виконуваної роботи. У них відсутня відповідна мотивація, недостатньо сформовані навички мислення високого рівня — аналіз, синтез, оцінювання, відсутній досвід використання дослідницьких методів. Існують також певні труднощі щодо роботи з інформаційними джерелами, доступом до них.

Отже, можна зробити висновок про те, що самостійна робота студента — це процес, який потребує спеціальної попередньої підготовки та організації з боку викладача та готовності студента до її здійснення.

На нашу думку, викладачеві, який організовує самостійну роботу студентів, необхідно дотримуватись наступних умов: враховуючи цілі навчального предмета, конкретизувати вимоги до знань, умінь і навичок, які потрібно сформулювати в результаті самостійної навчально-пізнавальної діяльності; пам'ятати про те, що ефективність роботи — вища за умови існування системи цієї роботи; відповідно до змісту курсу розробити систему різнорівневих завдань; впорядковуючи систему завдань, враховувати посиленість змісту роботи й актуальність для студентів мотивів навчальної діяльності; сприяти трансформуванню мотивів від пізнавальних до професійних; прогнозувати можливість виконання завдань в аудиторний і позааудиторний час, обґрунтовувати терміни їх виконання; запропонувати студентам «технологічний ланцюжок» виконання необхідних завдань (своєрідний інструктаж), показуючи приклад раціонального розподілу часу, прийомів учіння, способів самоконтролю та самооцінки; забезпечити виконання самостійної роботи студентів відповідними інформаційно-методичними матеріалами (перелік літератури, методичні рекомендації, конспекти, плани семінарів, тестові завдання, робочі зошити, приклади виконаних індивідуальних навчально-дослідних робіт); обов'язково оцінювати самостійну роботу студента, беручи до уваги як засвоєння знань, так і засвоєння способів їх здобування.

За такої організації самостійна робота студента набуває характеру творчого пошуку, дослідження і перестав бути просто домашнім завданням. Студент набуває таких якостей зрілої особистості, як відповідальність, автономність, самоорганізація, самоконтроль, потреба в саморозвитку.

Сприяє підвищенню ефективності й результативності самостійної роботи студента публічне озвучення результатів навчально-дослідницьких пошуків, яке може відбуватися в рамках студентських читань, студентських науково-практичних конференцій. Отже, щоб самостійна робота студента у повному обсязі реалізувала свої освітні, виховні та розвивальні функції, вона має бути планомірною, систематичною та змістовною

ДЖЕРЕЛА

1. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна — Болонья — Саламанка — Прага — Берлін) / упорядн.: Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубіянюк В. В., Бабин І. І. — Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. — 52 с.
2. Бордовская Н. В. Педагогика : учеб. пособ. / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. — СПб. : Питер, 2006. — 304 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головн. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
4. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. — К. : Знання, 2005. — 486 с.
5. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. — Мн. : «Соврем. Слово», 2005. — 720 с.

В статье обоснована потребность в поиске современных форм организации самостоятельной работы студентов как ответ на цивилизационные вызовы. Проанализирована специфика самостоятельной работы студента согласно роли высшего образования в становлении будущего специалиста. Предложено разновидности самостоятельной работы студентов, которые, по мнению автора, являются актуальными в современных условиях.

Ключевые слова: образование, высшее образование, самостоятельная работа студента, инновационные формы организации самостоятельной работы студента.

The need to search for modern forms of organization of independent self-studying student work in response to the challenges of civilization is grounded in the article. The specifics of student self-studying according to the role of higher education in the development of future specialists is analyzed. Different types of student self-studying, which, are relevant in the modern world, are suggested by the author.

Key words: education, higher education, student self-studying, innovative forms of organization of student self-studying.